

Harmonizacija crkvenih popijevaka u pučkom duhu

Prvi broj časopisa »Svete Cecilije« (1877) donosi u svom programu među ostalim i slijedeće: »Sabirat ćemo sve starije, lijepe i pristojne pjesme i crkvenomu koralu odgovarajuće napjeve sada kojekuda raztepane, te ih prilagođivati književnom jeziku, ne rušec ipak njihov izvorni tip, što bi ih moglo učiniti puku nerazumljivim.«¹

Taj program je zapravo doslovno primijenjen plan što su ga ilirski glazbenici imali na području svjetovne glazbe. Godine 1874. piše Ferdo Livadić Franji Kuhaču: »Sad je već očito da može pa da će i biti slavjanske glazbe, ako stanemo proučavati pučke popijevke, te ako ih budemo usavršavali, prerađivali i svakom zgodom upotrebljavali.«²

Rezultati toga pokreta nisu izostali. Uz već postojeće harmonizacije Josipa Juratovića (*Cantica adventualia*), koje su izvrstan primjer romantične koncepcije crkvenih napjeva iz Citharae octochordae te Đure Eisenhuta (*Napevi crkvenih pesamah*, 1872), koji donosi polovicu njemačkih pjesmica i drugih stranih natruha — počeli su se javljati novi glazbenici koji su pučku popijevku obrađivali prema svom ukusu i znanju.

Ideal je bio jasno postavljen, ali još daleko od ostvarenja. Nastaju nove zbirke; *Kindlein-Kolanderov kantual* (1898), koji još uvijek sadrži dosta germanskih popijevki, no muzički je ipak bolji od prijašnjih izdanja. 1891. godine izdaje književnik i glazbenik Vjenceslav Novak zbirku pod naslovom »Starohrvatske crkvene popijevke« u kojoj je harmonizirao crkvene napjeve iz Citharae (1757). U predgovoru se osvrće na ondašnje stanje u crkvenoj glazbi kod nas: »U hrvatski puk unaša se crkvenih popijevaka, koje teško puštaju korijen dublje u narodu, jerbo su po zamisli i po sastavbi tuđe, a ima ih dosta, u kojima — kad ih prosuđuješ kao umotvorine — nema iskre ni duha ni srca. Samo ono crkvenih popijevaka, što je niklo iz naroda na hrvatskom tlu, ne izumre nikako, nego se prenaša od koljena do koljena kao i materinska riječ. Kud sreće da se nije nikada našlo orguljaša koji su znali za svakojake šarene vrpce i kitnjaste odorčice glasbenika malenoga duha! Pod njihovim nakitima i popravcima izdahnuća je hrvatska crkvena popijevka svoju krasnu dušu, punu bogoduhe poezije i izrodila se onako nakazna, kako ju je čuti kadkada u seoskim crkvama ili naći pisanu, pače tu i tamo naštampanu.«³

Novak točno određuje opseg svoga zadatka. »Moj posao«, kaže on, »protegnuo se na troje:

1. da ritmizujem napjeve, za koje sam mogao držati, da su zamišljeni po određenom ritmu.

2. da ih zaodjenem harmonijama, koje im ne bi otele vlastitosti koralnog napjeva. Ako je stoga harmonija gdje kojih popijevaka nevještomu uhu i počudna, neka se ne sudi naglo: bez tih, na prvi mah neobičnih harmonija, izgubile bi i ove popijevke vrijednost, po kojoj se mogu takmičiti s drugaricama svih drugih naroda.

3. priznajem svoj grijeh, da sam mnogima popijevkama prekrajao, a nekujim i izmišljao tekst. Što sam to griješio, opravdam se sam pred sobom time, što mnogi od tekstova u Cithari octochordi nijesu za porabu danas kao što su mogli biti pred stotinu, dvije i više godina — i što nijesam našao u molitvenicima dosta zgodnih tekstova, koji bi sadržinom i ritmičkim oblikom pristali k ovom ili k onomu napjevu.«⁴

Umèreno.

Po - slan bi - an - gjeo Ga - bri - el od Bo - ga

u grad Na - za - ret k jed - noj po - niz - noj de -

vi - ci, pra - voj bož - joj služ - be - ni - ci.

Harm. Đuro Eisenhut

Takav zadatak postavljao se pred sve harmonizatore crkvene popijevke. Novakova zbirka sadrži najveći do tada broj popijevki iz Citharae i predstavlja najozbiljniji pokušaj da se hrvatskom narodu pruže njegove pjesme u umjetničkoj obradi. Slijede pjesmarice Vilka Novaka (dva izdanja: *Crkvena pjesmarica* za srednje škole i *Crkvena pjesmarica* za niže i više, pučke, više djevojačke i nalik na njih škole). Ovo drugo izdanje pjesmarice (1909) za ženski zbor ima za nas osobito značenje jer donosi napjeve u dvoglasnoj

1. Sveta Cecilija, Naš program, Zagreb, 1877, str. 1.
2. Franjo Kuhač, Ilirski glazbenici, Zagreb, 1893, str. 41.
3. Vjenceslav Novak, Starohrvatske crkvene popijevke, Zagreb, 1891, str. 1.
4. Nav. dj., str. 2.

obradi (alt prati melodiju u donjoj terci ili seksti, rjeđe u kojem drugom intervalu), čime se autor prilično vjerno približava pučkom dvoglasnom pjevanju. Pjesmarica što ju je izdao Franjo Vilhar-Kalski ne donosi neka nova rješenja u harmonizaciji pučkih popijevaka.

Kruna svih cecilijanskih nastojanja oko otkrivanja i obrade pučkih crkvenih popijevaka jest *Hrvatski crkveni kantual* (god. 1934) kojemu predhode tri Vjenčeva izdanja Hrvatskih korala, te pjesmarica Virgini Matri. Prošlo je već pola stoljeća od izlaska prvog izdanja Hrvatskih korala (1912) kasnije kantuala. Možemo se mirne duše kritički osvrnuti na Kantual i na njegov uspjeh, odnosno neuspjeh u narodu. Treba sasvim objektivno reći da je on bio i ostaje remek-djelo što se tiče izbora i obrade pučkih popijevki, lakših misa, koralnih napjeva i promjenljivih dijelova. Najzaslužniji glazbenik, koji je većinu popijevki sam harmonizirao i kroz čije ruke su prošle sve ostale harmonizacije, bio je Franjo Dugan, vodeća ličnost Cecilijanskog pokreta između dva rata. Za njegovim harmonizacijama ne zaostaju ni harmonizacije Canjuge, Zganeca, Taclika i drugih.

Po-slan bi an-gje-o Ga-bri-jel Od Bo-ga
 u grad Na-za-ret K jed-noj po-niz-noj
 dje-vi-ci i k pra-voj bo-žjoj služ-be-ni-ci.

Harm. Vjenceslav Novak

Navodim nekoliko rečenica iz prikaza Vinka Zganeca: »Govoreći o tim pjesmama, jedno je, što moramo najviše istaknuti, a to je njihova harmonizacija. Pjesme su tu, ali bez harmonizacije ne bi ih vidjeli, ni pravo osjetili. Harmonizacija je leća, kroz koju se odrazuju u pravom svjetlu i pravoj vrijednosti. A baš za nju moramo priznati i ustvrditi, da je uspjela. Dominiraju harmonizacije Franje Dugana, koji je većini pjesama baš njome dao posebno mjesto i vrijednost. Iz nekih npr. marijanskih pjesama — najjednostavnijih po melodiji — stvorio je remek-djela. »Zdravo budi

1. Bje po-slan ar-kan-de-o svet Od
 Bo-ga u grad Na-za-ret Kd je-vi po-ni-
 znoj i smjer-noj. Slu-žbe-ni-ci Bo-žjoj vjer-noj.

Harm. Vilko Novak

Kraljice«, »Marijo pogledaj«, »K tebi oči podižemo« — dokazuju to bjelodano. Prije nego prijedem na najspecijalniji dio svoga osvrta, želim samo jednoj stvari zabaviti. Sastavljači ove pjesmarice nisu kod izbora modernih kompozicija bili uvijek sretne ruke. Prema mojem sudu, stvorenom na temelju dosta opsežnog proučavanja naše pučke crkvene pjesme, ne bi bilo mjesta u toj uzornoj

1. Po-slan bi ar-kan-gje-o svet od
 Bo-ga u grad Na-za-ret k dije-vi po-ni-
 znoj i smjer-noj, slu-žbe-ni-ci bo-žjoj vjer-noj.

Harm. Vilko Novak

zbirci nekim umjetnim pjesmama, koje ili nemaju forme pučkih popijevaka, ili su ukočene i manje uspjele.»⁵

Ova dva problema što ih navodi autor članka ujedno su i naši osnovni problemi. Ako prosviramo Kantual od korica do korica, mislim da će nas harmonizacija popijevki nesumnjivo podsjetiti na Bachove zborne korale, koji su Duganu služili kao uzor. Jedino po čemu se te harmonizacije razlikuju od Bachovih jest rjeđa upotreba zaostajalica i prohoda, koji su kod Bacha tako karakteristični. Znači: stilski te harmonizacije pripadaju baroku, a bogatijom primjenom terčne srodnosti, alteracije, sekundarnih dominant ukazuje na romantički izraz.

O tom stilu jasno govori skladatelj Stanislav Preprek, vatreni pobornik cecilijanstva: »Fundiran (pokret za obnovu crkvene pjesme, op. aut.) na crkvenim pjesmama naših starih crkvenih pjesmarica (Cithara octochorda, Pavlinska, Georgiceova i Veljkovićeova pjesmarica i dr.) i naše crkvene pučke (žive) pjesme u kongenijalnoj harmonizaciji prof. Dugana, on je uspio da odgoji

folklorne zapise, ukalupljujući ih u krute i ukočene ritmove i oduzimali im tako njihov izvorni polet. Trebalo je proći mnogo vremena da akademski glazbenici priznaju i spoznaju izražajnu snagu pučkog genija.

Treba imati na umu dva izvora naše crkvene popijevke: zapadnu himnodiju i pučku svjetovnu popijevku. Kod popijevki koje pripadaju prvoj vrsti »bachovska« harmonizacija izvrsno pristaje i još bolje potcrtava dostojanstvo napjeva (Gospodin danas uskrsnu, Uskrsnu Isus doista, Pjevaj hvale Magdaleno, Narodi nam se kralj nebeski, i dr.) Međutim kod popijevki koje su pučkog porijekla, a pogotovo ako se pjevaju dvoglasno, ta harmonizacija ne odgovara, jer je previše »učena«, previše kontrapunktička te sputava latentno dvoglasje, namećući mu druge harmonijske odnose (Radujte se narodi, O Betleheme, K tebi oči podižemo, Stala Majka itd.) Pitat će netko, zašto bi to dvoglasje trebalo poštivati i o njemu voditi računa? Mislim da je odgovor sasvim jednostavan i to bez mnogo umovanja. Dvoglasje u narodu svakako postoji u nekim pjesmama, bilo da su mu porijeklo gajde, dvojnice, sopele, tambure ili koji god drugi razlog. Ono je tu. Prema tomu, treba ga sačuvati tamo gdje ga ima.

Velika je šteta što kod nas svaki pokret u kulturi zaostaje za sličnim pokretima u Evropi po nekoliko desetljeća, a možda i više. Tako je bilo i s crkvenom glazbom. Dok se nacionalni izraz u svjetovnoj glazbi jasno osjeća već kod Lisinskog, dotle crkvena glazba tapa za njemačkim cecilijancima sve do pojave Odaka, Vidakovića, Vrhovskog, Matza. Zbog toga smo i danas u zakašnjenju; ne možemo u crkvenoj glazbi preskočiti folklornu fazu jer je još nismo dovoljno iskoristili. Koji su uzroci toj pojavi?

Prvo: izolacija od suvremenih glazbenika na svjetovnom području. Dok su ovi stvarali punokrvnu nacionalnu glazbu kao, *Slavenski* (Voda zvara iz kamena, 1916), *Gotovac* (Jadovanka, 1924, Koleđa, 1925, Ero s onog svijeta, 1935), *Magdalenić* (Romarska po međimurskom, 1931), *Matić-Ronjgov* (Čaće moj 1933), *Baranović* Licitarsko srce, 1924, *Z mojih bregov*, 1927), dotle smo na crkvenom području pisali preludije, fuge, ver-sete i motete u Bachovom stilu, začinjene s malo kromatike. Drugo: dogmatsko gledanje na pučku popijevku, izoliranu od žive popijevke, konstruiranu na temelju raznih zbirki. Cecilijanci »oslobađaju« napjeve od svih ukrasnih nota, ukalupljuju ih u dvodobne, trodobne, četvorodobne mjere; dok folkloristi istovremeno otkrivaju narodni melos i s crkvenoga područja, gdje dominiraju mješovite i složene mjere. Već je Bartók, kao iskusan folklorist, postavio zahtjev, da se pučka popijevka ne može promatrati samo na papiru, nego da je treba čuti i doživjeti u okolini, gdje je nastala i gdje živi.

5. Stanislav Preprek, Smjernice našeg cecilijanstva u četvrtom deceniju, Sv. Cecilija, Zagreb, 1937. str. 101.

6. Nav. dj. str. 101.

Andante
mf

Harm. Franjo Dugan

mf

f

Harm. Franjo Dugan

generaciju crkvenih kompozitora, koji su u tom duhu, vrlo bliskom koralu, stvorili stil, na kome bi nam mogli zavidjeti i mnogo veći narodi. Stil je to skroz crkven i liturgijski (površni kritičari i drugi zlonamjernici vele da su to sve neki »moluvi« i »pogrebne pjesme«, što je svakako samo fraza, jer ne poznaju točno ono, o čemu sud izriču, iako se nije uvijek služio liturgijskim tekstovima.)⁶ Te tvrdnje i danas nepobitno stoje. No, na žalost, ti su skladatelji u svom dogmatskom gledanju, kroz prizmu estetskih pravila njemačkog cecilijanstva, prekrajali i potkresavali čak i

Da ne bismo kome nanijeli krivicu! Naši služni cecilijanci učinili su u svom mladenačkom entuzijazmu neobično mnogo da se pučka popijevka spasi; istražili su Pavlinsku pjesmaricu, Citharu octochordu, Zbirku Đure Veljkovića i dr., ali sve to još nije dosta. Trebalo je, odnosno treba, pučku popijevku uzeti iz naroda i obrađenu, ali tako da je on osjeća svojom, vratiti je narodu. Trebalo je ići više iskustvenim putem, to jest služiti se živim folklorom, koji se djelomično nalazi u Cithari, a ne a priori izvodeći muzičke zakone iz Bachovih invencija i estetskih pravila XIX stoljeća. To je po mojem mišljenju „najjači razlog zbog čega cecilijanski pokret uza sav svoj žar i zamah nije eksterno uspio onoliko koliko je morao uspjeti. Zbog tog je stava naš narod, tvrdoglav i uporan u svom zdravom seljačkom ukusu, pružao otpor učenicima i za njega ukočenim pjesmama, premda te pjesme kod glazbenika estete izazivaju divljenje. Danas je stanje u puku još gore, jer se preko radio-aparata i televizora širi u eter »umjetnički« i »narodni« kič.

U malom molitveniku i pjesmarici »Slava Bogu« što ga je u izdanju Svete Cecilije priredio Albe Vidaković — autor je postavio 10 zlatnih pravila za crkveno pjevanje. Jedno od tih pravila glasi: »Ne 'pratimo' glavni napjev drugim kakvim glasom (terca, seksta ili bas), to je u crkvi neukusno.« To pravilo moramo shvatiti »cum grano salis.« Istina je da se neki napjevi i uz najbolju volju

Zdravo majko djevice

Andante A. Vidaković

p Zdravo majko Djevi-ce sved u cvatu pu-nom

Mi-lo-sti-va kraljice s tom od zvijezda krunom

ne mogu »pratiti«, dok kod drugih to ide samo od sebe. Vidaković ovdje apodiktički isključuje svaku mogućnost »pratnje«. Toga se načela strogo pridržava i u izdanju »Pet duhovnih stihova«. No, nekoliko godina kasnije dolazi do spoznaje da dvoglasje ne samo da nije neukusno nego da čak dobro zvuči. To se vidi iz njegovih »Devet marijanskih stihova« (vidi primjer »Zdravo Majko Djevice«) te iz harmonizacija popijevke godine. Lijep je primjer »K tebi oči podižemo« u ritmi-

K tebi oči podižemo

Adagio (♩=72) e semplice Harm. Mato Lešćan

mf Po-slan bi an-del Ga-bri-jel od Bo-ga u grad Na-zaret k jednoj po-niznoj Djevi-ici i pra-voj Ra-đoj sta-že-ni-ci.

Polagano i pobožno Harm. A. Vidaković

K-te-bi o-či po-di-že-mo, Djevo sveta Djevo či-sta: Ti si sjajna o-na zvijezda koja spašom na ma blista

Harm. Mato Lešćan

Vu mleki se hmivam (medimurska narodna)

Larghetto con espressione

Zapisao i obradio
V. ŽGANEC (1916.)

Soprano and Alto parts:
Vu mle - ki se hmi - vam, v pe - ča - lai se bri - sem.

Piano accompaniment:
Vu mle - ki se hmi - vam v pe - ča - lai se bri - sem.
O - sem - naj - set gom - box, o - sem - naj - set gom - box.

zaciji i harmonizaciji Albe Vidakovića (vidi primjer br. 2).

Radi usporedbe stavova prema pučkoj popijevci, donosim nekoliko harmonizacija iste popijevke (Poslan bi anđel Gabriel). Tu popijevku harmonizirali su slijedeći glazbenici: Đuro Eisenhut, Vjenceslav Novak, Vilko Novak (u tri verzije), Franjo Dugan i Mato Leščan. Ako pogledamo sve ove harmonizacije, zapazit ćemo nekoliko detalja koji su za nas vrlo značajni.

1. Da već od početka postoje dvije varijante ovog napjeva: jedna gipkija u osminama i druga mirnija u jednakim (četvrtinskim) vrijednostima.

2. Da autori prve verzije (Đuro Eisenhut, Vilko Novak) nisu bili načistu s ritmičkom okosnicom napjeva, nego su ga jednostavno »strpali« u dvočetvrtinsku mjeru s uzmahom (opet geramizam), dok iz same metričke strukture teksta i napjeva jasno proizlazi trodijelnost (Poslan bi, a ne Po - slan bi). Njih je zavela dvodijelna struktura nekih taktova (anđel, u grad, k jednoj), pa su je

proveli dosljedno. U stvari, jasno je da ova popijevka sadrži mješovitu mjeru, što joj daje posebnu draž.

3. Da su se u načinu obrade (harmonizacija) dva starija autora (Eisenhut i Vilko Novak u novijoj verziji) uvelike približili pučkom duhu, jer su vjerojatno tako osjećali ili iz pjevanja puka ili iz samog napjeva.

4. Da se Dugan priklanja mirnijem napjevu (bez ukrasnih nota) i »akademske« harmonizaciji Vjenceslava Novaka i drugoj verziji harmonizacije Vilka Novaka.

Nisam naveo svoju harmonizaciju zato što bih smatrao da je bolja od Duganove. Jedino mislim da karakteru ovog mirnog i idiličnog napjeva bolje odgovara držani ton (pedal), koji oponaša zvuk gajdi i potcrtava pastoralni ugođaj. Isto sam se tako odlučio za napjev iskićen ukrasnim notama, jer one daju dojam tihog veselja i u neku ruku dočaravaju sadržaj teksta. Nećemo svaku popijevku harmonizirati na ovakav način. Koji put će odgovarati i polifonija (kanon), ukoliko je provediva i prirodna (vidi primjer — Vinko Žganec: Vu mleki se hmivam). Treba vidjeti kako to u svojim partiturama rade majstori narodnog izraza (Baranović, Gotovac, Brkanović, Cipra i dr.). Tako će se i naši divni koral i pučke popijevke i dalje širiti po svim crkvama. Za one seoske bit će prikladniji taj jednostavni, folklorni način harmonizacije, dok za gradske crkve i zborove ostaje ideal bogata kontrapunktička harmonizacija, koja je u svom stilu klasično lijepa i bila bi velika šteta kad bi se zatrla. Jedino je na taj način moguć pravi napredak u crkvenoj glazbi, da se novo stvara, a starija kulturna baština brižno čuva i njeguje.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor meint, man müsste den grössten Teil der kroatischen geistlichen Volkslieder (besonders die aus Volksursprung kommenden) im Geiste der kroatischen Folklore harmonisieren und nicht (wie die kroatischen Cäcilianer es bis jetzt machten) im Stil des Bachchorales. Charakteristisch aber für die kroatische musikalische Folklore ist das zweistimmige Singen. Der Autor empfiehlt, dass man die Kirchenlieder so harmonisiert, damit das Volk auch in der Kirche zweistimmig singen könnte.

SUMMARY

The Author considers that the greater part of Croat folk church songs (in particular those of folk origin) should be harmonised in the spirit of Croatian musical folklore, and not (as hitherto the Croat Cecilians did) in style of Bach's chorals. One of the characteristics of Croatian musical folklore is two-voice singing. The Author recommends the harmonisation of church songs in this way, to enable the people to sing in the church in two voices.